

Næste stop Borgerløn! Kender venstrefløjen og fagbevægelsen deres besøgelsestid?

Skrevet af: **Erik Christensen** | Offentliggjort: 15. december 2017

Hvad er borgerløn?

Den er universel. Det betyder, den gives til alle (statsborgere) eller personer med opholdstilladelse i et samfund. 2. Den er individuel. Det vil sige, at den gives til enkeltpersoner således, at enhver er sikret sit eget individuelle forsørgelsesgrundlag uafhængig af ægtefælle eller samlever. 3. Den er ubetinget. Det vil sige, at den gives uafhængig af indkomst og formue og uden bestemte aktivitetskrav som at stå til rådighed for arbejdsmarkedet eller påtage sig aktivering. 4. Endelig skal borgerlønnen være tilstrækkelig, dvs. så høj, at man skal kunne leve af den på et beskedent niveau og uden at være tvunget til at tage et lønarbejde. Det vil sige, at den skal være mindst lige så høj som den politisk fastsatte fattigdomsgrænse.

Mange vil umiddelbart spørge, om vores nuværende velfærdsstat ikke ubetinget sikrer alle et garanteret eksistensminimum. Nej, det gør den ikke. I Grundlovens paragraf 75 siges nemlig, at den som ikke kan forsørge sig selv, er berettiget til hjælp, på den betingelse, at man underkaster sig de forpligtelser, som loven kræver. Den fortolkes i dag bl.a. således, at man er underlagt en arbejds- eller aktiveringspligt.

I den nuværende velfærdsstat gælder tre forskellige principper for tildeling af overførselsindkomster: Det første princip er, at du skal klare dig selv på arbejdsmarkedet (selvforsørgelsesprincippet) og her gælder fortjenestepincippet, dvs. præstationsbaserede ordninger efter fortjeneste (rettigheder knyttet til sociale bidrag og beskæftigelse), fx arbejdsløshedsdagpenge, efterløn og arbejdsmarkedspension. Du får nogle rettigheder qua beskæftiget. Hvis man ikke kan forsørge sig selv, har man ret til hjælp fra det offentlige efter et dokumenteret behov. Her gælder behovsprincippet, dvs. behovsbaserede ordninger (målrettet de svage), fx kontanthjælpen og førtidspensionen. Endelig gælder statusprincippet med de medborgerskabsbaserede ordninger, hvor rettigheder er ens for alle med en bestemt status. Det gælder folkepension og en række serviceydelser (sundhed, uddannelse).

Det er især statuskriteriets betydning, der har gjort, at man kalder den danske model universel.

Ved en ændret prioritering af disse principper kunne man udvikle en ny og mere universel velfærdsstat. Det kan ske ved at gøre statusprincippet til det overordnede princip i den nye velfærdsstat. Alle skal gives en ret til en ubetinget borgerløn uanset arbejdsmarkedsmæssig status. Derudover bør et behovsprincip stadig være gældende. Alle med særlige behov (f.eks. handicap) har ret til at få dækket deres behov. Desuden vil der på arbejdsmarkedet stadig gælde et princip om fortjeneste, hvor man belønnes efter markedets behov og efter, hvad man yder for samfundet.

Borgerlønnens historie

Selve begrebet og idéen om borgerløn blev lanceret med bogen "Oprør fra midten", der var skrevet af Niels I. Meyer, Kristen Helveg Petersen og Villy Sørensen og udkom i 1978. Borgerløn har siden været på den officielle politiske dagsorden i Danmark fire gange. Første gang var i begyndelsen af 1980'erne, anden gang i begyndelsen af 1990'erne, tredje gang i valgkampen 2005 og så igen fra 2016.

Bogen fik så stor succes (blev i løbet af nogle år solgt i over 100.000 eksemplarer), at forfatterne besluttede at danne en ny græsrodsbevægelse, "Midteroprøret", der først i 1980'erne arrangerede møder og udgav en bog om netop dette spørgsmål: "Borgerløn og beskæftigelse", 1984. Men i slutningen af 1980'erne tabte "Midteroprøret" pusten, og borgerlønsspørgsmålet gled langsomt ud af den politiske dagsorden.

I efteråret 1993 blev borgerlønsspørgsmålet i særlig høj grad profileret. Det startede i september på Det Radikale Venstres landsmøde, hvor et flertal på landsmødet gik ind for borgerløn imod partiledelsens advarsler. Det vakte opsigt, at et regeringsparti vedtog en sådan udtalelse, og den daværende økonomiminister Marianne Jelved beroligede da også hurtige pressen med, at vi ikke havde råd til borgerløn, og at folketingsgruppen ikke ville fremsætte et sådant forslag.

Midt i december toppede debatten i offentligheden, efter at Økonomiministeriet havde udsendt deres økonomiske oversigt, hvor man havde lavet beregninger på forskellige borgerlønsmodeller, der viste, at borgerløn var helt urealistisk, fordi det ville give skatteprocenter på omkring 100 %.

Embedsmændene begik imidlertid med deres modelberegninger en række elementære analysefejl. Det var et klart eksempel på manipulation, udarbejdet således, at resultatet passede ind i ministerens borgerlønskritiske dagsorden.

Efter 1995, da arbejdsløsheden (ca. 12 %) begyndte at falde, forsvandt borgerløn ud af den politiske dagsorden. Med den neoliberale globaliserings gennembrud i den vestlige verden fra midten af 1990'erne blev alle håb og drømme om borgerløns eksperimenter dræbt.

Borgerløn på den politiske dagsorden

Borgerløn kom igen på den politiske dagsorden i 2015-16. Det nye parti Alternativet kom overraskende for de fleste i Folketinget i juni 2015, bl.a. med et krav om "kontanthjælp uden modkrav", som det hed i partiprogrammet, altså uden krav om aktivering eller deltagelse i f.eks. nyttejob.

Debatten om borgerløn i offentligheden startede for alvor kort efter nytåret 2016 med en stor artikel i dagbladet Information med titlen "Tiden er moden for borgerløn" - <http://www.information.dk/556871> Den blev i løbet af kort tid delt over 10.000 gange og indkasserede over 100 kommentarer. Det er meget sjældent, at en artikel i Information gør det. Det bevirkede, at Information besluttede at arrangere et debatarrangement den 9. februar: "Borgerløn - utopi eller nødvendighed?", hvor blandt andet den engelske arbejdsmarkedsforsker og borgerlønssteoretiker Guy Standing deltog.

De danske medier opdagede også, at borgerløns spørgsmålet var krøbet stadig højere op på den internationale politiske dagsorden. I 2016 bekendtgjorde den finske regering og flere hollandske byer, at de ville igangsætte lokale borgerløns eksperimenter. Størst opmærksomhed i alle verdens førende aviser og magasiner fik en folkeafstemning om borgerløn i Schweiz den 5. juni 2016. Forslaget blev stemt ned - 23 % stemte for og 77 % stemte imod - men idéen om en ubetinget borgerløn var blevet kendt i meget vide kredse.

I september 2016 afholdt Borgerlønsbevægelsen i 2016 i samarbejde med partiet Alternativet en nordisk borgerlønskonference i Fællesalen på Christiansborg (<http://ubi-nordic2016.basisindkomst.dk>). UBI konferencen betød en intensivering af det nordiske arbejde, og at Alternativet for alvor begyndte at arbejde videre med borgerlønstanken. Det næste halve år udarbejdede en gruppe inden for partiet et udkast til en principiel borgerløns politik, som blev vedtaget på Alternativets landsmøde i maj 2017. I det næste år vil partiet så tage stilling til,

hvorledes man mere konkret skal arbejde videre med borgerlønstanken og, hvorledes man skal udforme en konkret økonomisk model.

I foråret 2017 skete der yderligere det at en fremtrædende erhvervsmand og tidligere bankstifter (af Saxo bank), Lars Seier Christensen i presse og fjernsyn proklamerede, at han mente, at borgerløn blev en økonomisk nødvendighed set i relation til den fremtidige automatiseringstendens. Det førte til en omfattende debat i erhvervskredse, hvor der både var modstandere og tilhængere af borgerløn. Tidligere havde et fremtrædende erhvervsblad, "Mandag Morgen" i flere artikler orienteret om borgerlønsspørgsmålets fremmarch internationalt og udtrykt sympati for tanken.

Set i en dansk kontekst betød det et betydeligt fremskridt, at både Alternativet og folk fra erhvervslivet udtrykte sympati for borgerlønstanken. Borgerløn kunne nu ikke længere forbindes med en bestemt side i politik, beskyldes for at være socialisme eller kommunisme, eller beskyldes for at være neoliberal politik. Der findes mange forskellige former for borgerløn. Borgerløn kan tænkes på mange forskellige måder. Den kan både være grøn, venstreorienteret og neoliberal.

Hvorfor åbnede der sig pludselig et vindue for borgerløn?

Den nye interesse for borgerløn nationalt og internationalt skal ses og forstås i et længere historisk perspektiv som en reaktion imod den samfundsudvikling og ændringer af velfærdsstaterne til konkurrencestater, der er sket de sidste 25 år.

Da spørgsmålet om borgerløn sidste gang var på den politiske dagsorden i begyndelsen af 1990'erne var målet i kampen at gøre velfærdsstaten mere universel. I dag, hvor globaliseringen og neoliberalismen rigtig er slået igennem i velfærdsstaterne, er målet en større kamp, nemlig et opgør med konkurrencestaten igennem en genindførelse af universalismen på en ny måde.

For at forstå forandringerne fra velfærdsstat til konkurrencestat er det værd at klargøre, hvilke principper der lå i de universelle velfærdsstater. Sociale ydelser kan enten omfatte alle (universalisme) eller målrettes mod de "svage", "fattige" (residualisme). Universalisme har fire elementer: 1. Alle er omfattet af det samme regelsæt for rettigheder. 2. Alle er berettiget til at modtage ydelsen. 3. Alle modtager den samme ydelse. 4. Ydelsen er tilstrækkelig. Det bruges både om kontante sociale ydelser og serviceydelser.

En universel velfærdsmodel betyder, at de sociale sikringer er skattefinansierede og omfatter alle medborgere. De universelle kontante ydelser er SU og folkepensionen, hvor kontanthjælp og førtidspension er målrettede, residuale ydelser. De vigtigste universelle institutioner, der giver serviceydelser, er folkeskolen og sundhedsvæsenet. Det står i modsætning til behovsbaserede og præstationsbaserede ordninger (knyttet til sociale bidrag og beskæftigelse).

Hvordan er den universelle velfærdsstat i de sidste 25 år blevet ændret? På arbejdsmarkeds- og socialområdet har de ledige og overførselsindkomstmottagerne fået beskåret deres rettigheder og er samtidig blevet pålagt flere pligter. Samtidig er ydelserne blevet reduceret, og flere rettigheder og ydelser afhænger af arbejdsmarkedstilknytning. Det gælder a-kassesystemet, efterløn, og hele arbejdsmarkedspensionssystemet. Desuden er kontrol, overvågning og skærpede sanktioner over for arbejdsløse og kontanthjælpsmodtagere steget.

Billedligt talt står den danske arbejdsmarkedsmodel, flexicurity-modellen, på tre ben: 1. Flexibilitet. 2. Økonomisk tryghed og 3. En aktiv arbejdsmarkedspolitik. Men den er i krise. I de sidste mange år er der skabt betydelig mindre tryghed, og samtidig er den aktive arbejdsmarkedspolitik blevet forsømt. Desuden halter det også med fleksibiliteten. Det betyder, at den står for fald, hvis der ikke sker noget.

Bevægelsen fra velfærdsstat til konkurrencestat har betydet en afdemokratisering, en centralisering og en teknokratisering med en klar klassesdeling mellem dem inden for arbejdsmarkedet og dem udenfor. I konkurrencestaten fokuserer man i højere grad på den sociale service frem for på overførselsindkomsterne.

Borgerløn som en ny form for økonomisk demokrati

Mange er i de sidste år blevet opmærksomme på, at vores demokrati mangler fortællinger, der kan udvikle demokratiet. Arbejderbevægelsen byggede på to store fortællinger, først fortællingen om socialisme og siden fortællingen om velfærdsstaten. Det kunne skabe begejstring og tilslutning. Den første fortælling måtte omformuleres og delvis forlades, hvorimod den sidste blev realiseret. I dag, efter ØD-idéens (ideen om økonomisk demokrati) sammenbrud i 1980'erne, mangler man en ny fortælling.

Spørgsmålet er, om tiden ikke er moden til en ny debat om økonomisk demokrati. Den store debat og interesse for økonomisk ulighed og den ekstreme kapitalkoncentration internationalt i dag synes at være en frugtbar baggrund for fremsættelsen af nye tanker om en spredning af ejendomsretten.

ØD-forslaget i begyndelsen af 1970'erne indeholdt tre demokratidimensioner: 1. Retten til at eje og disponere over produktionsmidlerne. 2. Retten til overskuddet af disse produktionsmidlers anvendelse og 3. Retten til at deltage i beslutninger om produktionsmidlernes anvendelse. Bag hele tankegangen lå den gamle socialistisk-marxistiske idé om arbejdets ret. Det er arbejdet, der skaber værdierne, hvorfor ejendomsretten også må tilhøre arbejderne.

Det gamle ØD-projekt havde nogle problemer. Et centralt problem var, at det kun tog udgangspunkt i arbejderklasse og fagforeninger og ikke havde som projekt at skabe et økonomisk demokrati for alle borgere. Et andet problem var, at det var meget centralistisk og teknokratisk tænkt. Man opererede med en central fond, der blev domineret af fagforeningsrepræsentanter. Det skabte selvfølgelig en modstand fra store kredse uden for arbejderbevægelsen og venstrefløjen, der mente, at det kunne komme til at true pluralismen i samfundet. Derfor blev spørgsmålet om økonomisk demokrati aldrig den store folkelige succes.

På den baggrund må et nutidigt ØD-forslag udformes anderledes bl.a. ved at have et borgerlønelement. Normalt tænkes borgerløn som en løbende skattefinansieret ydelse som led i det årlige statsbudget. En anden måde at udforme en borgerløn på er at se den som en social dividende udbetalt af en eller anden form for uafhængig, demokratisk statslig investeringsfond.

Det er en model, som blandt andet er blevet præsenteret af den norske økonom, Karl Ove Moene og den indiske økonom, Debraj Ray. De forestiller sig, at 9-12 % af det årlige nationalprodukt (BNP) hensættes til en fond, som alle borgere i et samfund får en individuel andel af (ejendomsret til). Staten forpligter sig så til at udbetale en borgerløn til alle borgere af denne andel. Det vil give alle borgere del i gevinsten fra den teknologiske revolution med robotter.

Hvad er fordelene ved en sådan borgerlønsmodel? Det er en social dividende, der er en udbetaling af en andel af et kollektivt produkt, en kollektiv arv. Man kommer derved uden om reciprocitetsargumentet ("noget for noget" og ret- og pligtlogikken) som traditionelt forbindes med borgerløn som en form for overførselsindkomst. Den kan introduceres i alle lande, rige og fattige. Man kan starte med en lille andel og derefter langsomt udfase de eksisterende understøttelsessystemer. Den behøver ikke at blive indekseret, da den er en fast andel af BNP. Som Ray og Moene siger, ændrer det ikke på det bestående skattesystem, men vil give et incitament til at skabe et bedre skattesystem.

Den væsentligste fordel ved et nyt ØD-projekt, udformet som et borgerlønsprojekt, ville være, at det kunne opnå meget større og bredere tilslutning end det gamle, der var præget af det industrielle kapitalistiske samfunds klassetænkning.

Forskellige borgerlønsfortællinger

Borgerløn kan ses som en teknisk ændring af overførselsindkomst- og skattesystemet. Sådan er det naturligt og nødvendigt at se det, når der skal laves konkret lovgivning af embedsmænd og politikere. De formulerer en teknisk borgerlønsfortælling, som skal være forståelig og økonomisk realistisk på kort sigt, for at den skal vinde tilslutning blandt politikerne.

Men borgerløn skal også ses i et større perspektiv og formuleres i et andet sprog end det teknisk-økonomiske. For at vinde folkelig tilslutning må borgerlønsidéen også formuleres i et politisk-moralsk sprog. Den må opfattes som værende retfærdig, samfundsmæssig og fremmede for både frihed, lighed og broderskab.

Det gøres igennem en større politisk fortælling. Fortællinger er centrale for mennesker, fordi de er identitetsskabende og tildeler forskellige aktører en rolle. De skaber en forbindelse til fortiden, en identitet i nutiden og en horisont af muligheder for fremtiden. I forlængelse heraf mener jeg, at borgerløn, for at vinde folkelig tilslutning, må formuleres som en politisk fortælling, som et opgør med konkurrencestaten og en videreudvikling af velfærdsstaten, hvor en borgerløn er et element i en ØD- og skattereform, der ses i et bæredygtigt udviklingsperspektiv.

Kender arbejderbevægelsen og venstrefløjens deres besøgstid?

Afgørende for at idéen i de kommende år vinder bredere fodfæste er, at flere politiske partier og dele af fagbevægelsen får øjnene op for behovet for fornyelse af den universelle velfærdsmodel i retning af en universel basisindkomst.

I øjeblikket stiger tilslutningen til borgerlønsidéen i dele af erhvervslivet, specielt blandt mange nye it-entreprenører i USA. Samtidig kan man også spore en voksende interesse hos dele af nogle gamle venstrefløjenspartier. Det ses f.eks. hos venstrefløjens Labour i England, i Socialistpartiet i Frankrig og i Det Demokratiske Parti i USA.

Men man møder stadig den største skepsis overfor idéen i fagbevægelsen og de gamle arbejderpartier. Hvis borgerlønsstanken ikke i højere grad vinder støtte i denne del af det politiske spektrum i fremtiden, kan man frygte, at idéen i for høj grad bliver omfavnet og forbundet med et borgerligt politisk projekt, hvilket vil være til skade for idéens videre udbredelse.

Derfor er det vigtigt, at arbejderbevægelsen og fagbevægelsen kommer med andre borgerlønsforslag, end dem man møder fra borgerlige partier og erhvervslivet. Det ville kunne starte en visionær politisk debat, som vi ikke har haft siden 1970'erne, hvor der både var en ØD-debat og en borgerlønsdebat. En af de afgørende fejl ved 1970'ernes debat om ØD var, at den i for høj grad kom til at dreje sig om fagbevægelsens rolle og at venstrefløjens undtagen SF ikke rigtig tog del i ØD-debatten. Hvis venstrefløjens ville tage ved lære af 1970'ernes erfaringer, kunne man koble borgerlønsdebatten med en ny ØD-debat og derved netop gøre borgerlønsstanken meget mere populær. I dag mangler man, at Enhedslisten og SF melder sig under fanerne i en ny bred debat om borgerløn. Begge partier lukkede debatten ned midt i 1990'erne, da der viste sig store modsætninger i begge partier. Forhåbentlig vil Alternativets helt anderledes positive tilgang til borgerløn på lidt længere sigt sætte gang i en proces i både fagbevægelsen og på venstrefløjens.

I fremtiden vil der være brug for politiske partier, der fremlægger forskellige

borgerlønsfortællinger, både nogle, som ser borgerløn som et rent rationaliseringsprojekt eller som en løsning på fattigdomsfældeproblemet eller på prekariats- og automatiseringsproblemet. Men det vil også være centralt, at der vil være politiske strømninger, der ikke bare ser borgerløn som en indkomst, men som en kapacitet til at deltage aktivt i samfundet, som indgangsvejen til et andet samfund, en murbrækker for noget større, som element i skabelsen af et nyt bæredygtigt samfund. Det ville kunne skabe en inspirerende konkurrence mellem forskellige borgerlønsfortællinger.

Set i forhold til forskellige ideologiske forståelsesrammers politiske prioriteringer skulle borgerlønsidéen principielt set kunne støttes bredt: Af socialister, der især lægger vægt på en mere lige deling af det samfundsnødvendige arbejde, af liberale, der især lægger vægt på en reduktion af klientgørelsen, af feminister, der især lægger vægt på en mere retfærdig kønsarbejdsdeling og af grønne, der især lægger vægt på en styrkelse af det civile samfund.

Litteratur:

Borgerlønsbevægelsen, BIEN Danmark - <http://basisindkomst.dk>

Christensen, Erik (2017): På vej til Borgerløn. Aktuell idédebat. Aarhus: Hovedland. Se http://hovedland.dk/bog/paa_vej_til_borgerloen.htm

Information: Tiden er moden for borgerløn. 2. januar 2016 - Se <https://www.information.dk/udland/2016/01/tiden-moden-borgerloen>

Meyer, Niels I. m.fl. (1978) Oprør fra midten. København: Gyldendal.

Moene, Kalle (2016) Produsere først, fordele siden. Dagens Næringsliv. Lørdag den 30. juli 2016. <http://www.sv.uio.no/esop/forskning/aktuelt/i-media/2016/artikler/160730moene.pdf>

Moene Kalle (2016) En virkelig delingsøkonomi. Dagens Næringsliv. Lørdag den 3. September 2016. <https://www.sv.uio.no/esop/forskning/aktuelt/i-media/2016/artikler/160903moene.pdf>

Moene Kalle, Debray, Ray (2016) The universal basic share and social incentives. Ideas for India for more Evidence-based Policy. http://www.ideasforindia.in/article.aspx?article_id=1698

Erik Christensen er tidligere lektor i samfundsfag på Aalborg Universitet og medlem af Borgerlønsbevægelsen, BIEN Danmark.